

**कोकण विभागातील कृषि मालाकरिता पणन सुविधा
निर्माण करणेबाबतच्या मार्गदर्शक सूचना.**

**महाराष्ट्र शासन
सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग,
शासन परिपत्रक क्रमांक मकृप २००९/प्र.क्र.६७/२१-स,
मंत्रालय, मुंबई-३२.
दिनांक : १० जून, २०१०.**

परिपत्रक :

कोकणातील आंबा व काजू या प्रमुख फळ पिकांकरिता आवश्यक पणन विषयक पायाभूत सुविधा तसेच प्रक्रियाविषयक पायाभूत सुविधांच्या उभारणीकरिता राज्य शासनाने कोकण पॅकेज अंतर्गत शासन निर्णय क्रमांक मकृप २००९/प्र.क्र.६७/२१-स, दि. २९.०३.२०१० अन्वये आंबा व इतर फळाकरिता शीत-साखळी स्थापन करणे तसेच आंब्याकरिता विकीरण प्रकल्प स्थापन करणे त्याचप्रमाणे कोकणातील फणस, कोकम, जांभूळ, चिकू इ. विविध फळांवर प्रक्रिया करणे हेतु मल्टी प्रॉडक्ट प्रक्रिया प्रकल्प उभारणीबाबत निर्णय घेतला होता. कोकणातील काजू या पिकावर प्रक्रिया करणे तसेच त्यांच्या साठवणूकीकरिता गोदामांची उभारणी करणे व तेथे काजूची प्रतवारी व पॅकींग करणे इ. कामे अपेक्षित आहेत. त्याचप्रमाणे सदर गोदामाद्वारे शेतमाल तारणाच्या धर्तीवर कोकणामध्ये काजू तारण योजना चालु करणे इ. कार्यक्रमांचा अंतर्भाव कोकण पॅकेजमध्ये करण्यात आलेला आहे. सदर कार्यक्रमांकरिता या परिपत्रकान्वये विस्तृत मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करण्यात येत आहेत.

कोकणातील शेतक-यांच्या दृष्टीने अतिशय महत्वाच्या असलेल्या आंबा व काजूकरिता पणन विषयक आवश्यक पायाभूत सुविधांची उभारणी पुढील उपप्रकल्पांच्याद्वारे निर्माण करण्यात येणार आहेत. सदर उपप्रकल्पांची उभारणी बहु-वित्तीय स्रोतांद्वारे (Multilateral Financing) करण्यात येणार आहे. प्रत्येक उप-प्रकल्पांमध्ये विविध स्रोतांद्वारे सर्वसाधारण गुंतवणूकीचा पॅटर्न खालीलप्रमाणे असेल.

१) आंबा प्रतवारी, निर्यात व प्रक्रिया सुविधा :

अ) आंबा व इतर फळे - मल्टीप्रॉडक्ट प्रक्रिया प्रकल्प व शीत-साखळी स्थापन करणे-

कोकणातील नाशवंत फळाकरीता शीत-साखळी स्थापीत करण्याचे प्रस्तावित आहे, यामध्ये फार्म पॅक-हाऊस, प्रिकुलिंग, कोल्ड स्टोअरेज, वातानुकूलित वाहन, रायपनिंग चेंबर तसेच आंबा फळामधील साका शोधण्याच्या तंत्रज्ञानाचा समावेश आहे. या प्रक्रियेमध्ये आंबा उत्पादक शेतकरी आपला माल फार्म पॅक-हाऊसला आणतील व त्या ठिकाणी त्यावर प्राथमिक प्रक्रिया करून त्याचे पॅकींग करून वातानुकूलित वाहनाने त्यास समूह केंद्रात नेऊन तेथे स्पॉन्जिटिश्यू डिटेक्शन यंत्राद्वारे त्याची तपासणी केल्यानंतर तो प्रिकुलिंग नंतर कोल्डस्टोअरेजमध्ये ठेवण्यात येईल आणि वि-किरण प्रक्रियेनंतर तो निर्यात केला जाईल.

● **शीत-साखळी स्थापन करणे :**

उपरोक्त सुविधा निर्माण करण्याच्या प्रत्येक शीत-साखळी उप-प्रकल्पासाठी पुढीलप्रमाणे खर्च अपेक्षित आहे

अ.क्र	घटक	खर्च रु. लाख
१	यंत्र सामुग्री खर्च - प्रिकुलिंग (५ मे.टन/६ तास), कोल्ड स्टोअरेज (५० मे.टन), रायपनिंग चेबर्स (५ मे.टन X ४), ग्रेडींग लाईन	१७५.००
२	वातानुकनलित वाहन (२)	४५.००
३	इमारत बांधकाम	७५.००
४	स्पॉन्जिटिश्यू डिटेक्शन यंत्र	३०.००
	एकुण	३२५.००

कोकणात अशा प्रकारचे १० उप-प्रकल्प स्थापन करण्यात येतील व या प्रकल्पांकरिता रुपये ३२.५० कोटी खर्च अपेक्षित आहे. यासाठी वित्तीय सहाय्याचा आराखडा खालील प्रमाणे राहील.

अ.क्र	घटक	एकुण खर्चातील वाटा (%)	रु. कोटी
१	पणन मंडळ	२५	८.१२
२	अपेडा /स्टेट हॉर्टिकल्चर मिशन	७५	२४.३८
	एकुण	१००	३२.५०

● **फार्म पॅक-हाऊस स्थापन करणे :**

प्रत्येक शीत-साखळी प्रकल्पाभोवती ५ फार्म पॅक-हाऊस उभारण्यात येतील व अशाप्रकारे एकूण १० समूह केंद्रासाठी ५० फार्म पॅक-हाऊस उभारण्यात येतील. याकरीता प्रति फार्म पॅक-हाऊसचा खर्च रु.२५ लाख प्रमाणे एकूण रु. १२.५० कोटी खर्च फार्म पॅक हाऊसच्या उभारणीकरिता करण्यात येईल. याकरीताचा वित्तीय आराखडा खालीलप्रमाणे अपेक्षित आहे.

अ.क्र	घटक	एकुण खर्चातील वाटा (%)	रु. कोटी
१	पणन मंडळ	२५	३.१२
२	अपेडा/स्टेट हॉर्टिकल्चर मिशन	७५	९.३८
	एकुण	१००	१२.५०

● **मल्टीप्रॉडक्ट प्रक्रिया प्रकल्प :**

कोकणातील आंबा, कोकम, फणस, चिकू इ. फळावर प्रक्रिया करणेसाठी रु. १० कोटी प्रकल्प खर्चाचे एकूण १० मल्टीप्रॉडक्ट प्रक्रिया युनिट (क्षमता - २ मे.टन /तास) शीत साखळी प्रकल्पालगत स्थापन करण्यात येतील. याकरीता एकूण रु. १०० कोटी इतका खर्च अपेक्षित असून सदरचे प्रक्रिया

प्रकल्प केंद्रीय अन्न प्रक्रिया मंत्रालयाच्या योजनेतर्गत खाजगी गुंतवणूकदारामार्फत स्थापित करणे अपेक्षित असून त्याचा वित्तीय सहाय्याचा आराखडा खालील प्रमाणे राहील.

अ.क्र	घटक	एकुण खर्चातील वाटा (%)	रु. कोटी
१	केद्र शासन- अन्न प्रक्रिया मंत्रालय अनुदान	५०	५०.००
२	खाजगी भागीदार	५०	५०.००
	एकुण	१००	१००.००

प्रक्रिया प्रकल्पातून आंबा, कोकम इ. फळापासून रस, नेक्टर, स्कॅवॅश, सरबते, डबाबंद आंबा, स्लाईस लोणचे. इ. अन्न पदार्थ निर्मिती होउ शकते.

● **आंब्याकरीता विकिरण प्रकल्प स्थापन करणे :**

आंबा फळातील फळ माशीचा नाश करण्याकरीता विकिरण तंत्रज्ञानाचा विकास करणेत आलेला आहे. अमेरिकेला आंबा निर्यात करण्यासाठी आंबा विकिरण करून पाठविणे सक्तीचे आहे. याकरीता वाशी, नवी मुंबई येथे विकिरण व इतर अनुषंगिक सुविधा असणारा प्रकल्प उभा करणे प्रस्तावित आहे. प्रकल्पामध्ये पुढील सुविधांचा समावेश आहे.

अ.क्र	घटक	खर्च रु. कोटी
१	विकिरण सुविधा आंबा - ५ मे.टन /तास इतर पिके - १० मे.टन/ तास	२०.००
२	प्रिकुलिंग (५ मे.टन/बॅच)	
३	कोल्ड स्टोअरेज १०० मे.टन	
४	रायपरनिंग चेंबर (२० मे.टन)	
५	ग्रेडींग लाईन	

या प्रकल्पाचा अंदाजित खर्च रु. २०.०० कोटी इतका अपेक्षित आहे. याचा प्रस्तावित वित्तीय सहाय्याचा आराखडा खालीलप्रमाणे राहील.

अ.क्र	घटक	एकुण खर्चातील वाटा (%)	रु. कोटी
१	पणन मंडळ	२५	५.००
२	अपेडा / स्टेट हॉर्टिकल्चर मिशन	७५	१५.००
	एकुण	१००	२०.००

२) काजु प्रक्रिया, साठवणूक व तारण योजना

● लघु काजु प्रक्रिया युनिट स्थापन करणे :

कोकणातील स्वयंसहाय्यता बचत गट, शेतकरी मंडळे वा शेतकरी कुटुंब, सहकारी संस्था यांचे मार्फत काजु प्रक्रियेस मोठ्या प्रमाणात वाव असल्याचे लक्षात घेता प्रति बचत गट किंवा शेतकरी कुटुंबास काजुप्रक्रिया यंत्रासाठी लागणारा खर्च रु. १ लाख प्रमाणे १०,००० युनिटस स्थापन करणेसाठी एकूण रु. १०० कोटी खर्च अपेक्षित आहे. याचा प्रस्तावित वित्तीय सहाय्याचा आराखडा खालील प्रमाणे अपेक्षित आहे.

अ.क्र	घटक	एकूण खर्चातील वाटा (%)	रु. कोटी
१	संबंधित गट /शेतकरी कुटुंब	१०	१०.००
२	राज्य शासन :केंद्र शासन- केंद्रीय अन्न प्रक्रिया मंत्रालय	५० (२५:२५)	५०.००
३	बँकेकडून कर्ज	४०	४०.००
	एकूण	१००	१००.००

● गोदाम उभारणी व काजु ग्रेडींग / पॅकींग केंद्र स्थापन करणे :

अ. गोदाम उभारणी :

कोकणात प्रत्येकी ५०० मे.टन क्षमतेचे रु. १८ लाख प्रती गोदाम खर्च याप्रमाणे १०० गोदामांची उभारणी केंद्र शासनाच्या ग्रामिण भंडारण योजनेतून करण्याचे प्रस्तावित आहे. याकरीता केंद्र शासनाकडून सदर योजनेअंतर्गत लाभार्थ्यांना २५ टक्के अनुदान व राज्य शासनाचे २५ टक्के अनुदान देण्यात येईल. याकरीता एकूण रु. १८ कोटी इतका खर्च अपेक्षित आहे.

अ.क्र	घटक	एकूण खर्चातील वाटा (%)	रु. कोटी
१	राज्य शासन	२५	४.५०
२	केंद्र शासन	२५	४.५०
३	बँकेकडून कर्ज	४०	९.००
	एकूण	१००	१८.००

ब. काजु ग्रेडींग / पॅकींग केंद्र स्थापन करणे :

काजुकरीता स्थापन करण्यात येणा-या १०० गोदामांमध्ये ग्रेडींग / पॅकींग केंद्राची उभारणी करणे अपेक्षित आहे. या गोदामांमध्ये शेतकरी आपला प्रक्रियापूर्व काजु साठवणुक करणे अपेक्षित आहे. या केंद्रामधुन प्रक्रियापूर्व काजु लघु काजु प्रक्रिया प्रकल्पांना देण्यात येईल. तदनंतर लघु काजु प्रक्रिया प्रकल्पातुन तयार झालेला काजु या गोदामात काजु ग्रेडींग / पॅकींग केंद्रामध्ये येणे अपेक्षित आहे. या केंद्रामध्ये काजुचे ग्रेडींग, कार्बनडाय ऑक्साईड वायु फ्लशींग करुन पॅकींग करण्यात येईल, तसेच गोदामांमध्ये प्रक्रियापूर्व काजु व तयार काजु साठविण्यात येईल. इतर यंत्रसामुग्री व इमारती सुविधाकरीता देखील केंद्र शासनाकडून २५% अनुदान उपलब्ध आहे. अशा प्रकारे प्रत्येक केंद्रास रु. ३२ लाख खर्च अपेक्षित असून एकूण १०० प्रक्रिया युनिटकरीता रु. ३२ कोटी खर्च अपेक्षित आहे.

अ.क्र	घटक	एकूण खर्चातील वाटा (%)	रु. कोटी
१	संबंधित गट /शेतकरी कुटुंब / संस्था	१०	३.२
२	केंद्र शासन - केंद्रीय अन्न प्रक्रिया मंत्रालय	५०	१६.००
३	बँकेकडून कर्ज	४०	१२.८०
	एकूण	१००	३२.००

● काजु तारण योजना :

शेतकऱ्यांचा शेतमाल तयार झाल्यानंतर तो एकाचवेळी बाजारात येतो आणि त्यामुळे बाजार भाव एकदम कमी होतात. त्यामुळे शेतकऱ्यांना आपल्या शेतमालाचा योग्य मोबदला मिळत नाही. तथापि, शेतकऱ्यांना आर्थिक अडचणी असल्यामुळे त्याला येईल त्या भावात आपला शेतमाल विक्री करावा लागतो व त्यात शेतकऱ्यांचे नुकसान होते. त्यातून मार्ग काढण्यासाठी शेतमाल तारण कर्ज योजना एक उत्तम पर्याय आहे. ही गरज लक्षात घेऊन गोदामासोबत त्यामध्ये काजु ग्रेडींग / पॅकींग केंद्र इत्यादी सुविधा निर्माण करण्यात येतील तसेच या गोदामात साठवणुक केलेल्या प्रक्रियापूर्व काजुकरीता सदरचे तारण कर्ज देण्यात येईल.

याकरीता रु. ५० प्रति किलो याभावाने रु. २५० कोटी इतका निधी अपेक्षित असून सदर निधी महाराष्ट्र राज्य कृषि पणन मंडळाच्या शेतमाल तारण योजनेअंतर्गत ६ टक्के व्याज दराने वाटप करण्यात येतील तसेच काही रक्कम बँकामार्फत वाटप करण्यात येतील. ही योजना दोन वर्षात विभागली जाईल, पणन मंडळाचा ६ टक्के व्याज दर व बँकाचा प्रचलित व्याज दर यामधील फरकाची रक्कम रु. १० कोटी आगामी दोन वर्षासाठी राज्य शासन उपलब्ध करुन देईल.

कोकण पॅकेज अंतर्गतच्या उपरोक्त सर्व योजनांकरीता (मल्टीप्रॉडक्ट प्रक्रिया प्रकल्प वगळून) प्राधान्याने शेतकऱ्यांचे बचत गट, शेतकरी कुटुंब, स्वयंसहाय्यता बचत गट, शेतकरी मंडळे व सहकारी संस्थांना लाभ देण्यात यावा, तसेच ज्या योजनांकरीता पुरेसा प्रतिसाद लाभणार नाही अशा योजनांकरीता

खाजगी गुंतवणूकदारांची लाभार्थी म्हणून निवड करता येईल. त्याचप्रमाणे सदरच्या सर्व योजनांमधील अपेडा, स्टेट हॉर्टीकल्चरल मिशन व केंद्रीय अन्न प्रक्रिया मंत्रालय यांच्या प्रचलित योजनांद्वारे मिळणारा वाटा सदर संस्थांच्या धोरणानुसार राहील. एखाद्या योजनेकरिता संबंधित योजनेतून अनुदान उपलब्ध न झाल्यास गुंतवणूकदारास सदर प्रस्ताव स्टेट हॉर्टीकल्चरल मिशन अथवा नॅशनल हॉर्टीकल्चर बोर्ड यांच्याकडे अनुदानाकरिता त्यांच्या प्रचलित योजनेअंतर्गत त्या योजनांच्या मार्गदर्शक तत्वानुसार सादर करावा लागेल.

कोकण पॅकेज अंतर्गतच्या उपरोक्त सर्व योजनांमधील राज्य शासनाचा वाटा लाभार्थ्यांना अनुदान स्वरूपात उपलब्ध करून देण्यात येणार असून महाराष्ट्र राज्य कृषि पणन मंडळामार्फत देण्यात येणारा वाटा हा लाभार्थ्यांना अत्यल्प व्याजदरावरील कर्ज स्वरूपात उपलब्ध करून देण्यात येणार असून सदर कर्जाची परतफेड लाभार्थ्यांना पणन मंडळाच्या अटी व शर्तीनुसार करावी लागेल.

सदर पॅकेजअंतर्गतच्या लघु काजू प्रक्रिया युनिट स्थापन करण्याच्या योजनेतील तसेच काजू तारण योजनेकरिता गोदाम उभारणे या योजनेमधील राज्य शासनाचा सहभाग असून सदर निधी पुढील लेखाशिर्षाखाली खर्ची टाकण्यात यावा.

४४२५, सहकारावरील भांडवली खर्च,
१०८, इतर सहकारी संस्थांमधील गुंतवणूका,
(०२)(०८) कृषी प्रक्रिया संस्थांना भाग भांडवली अंशदान,
(कोल्हे समिती)(राज्य योजना)
३२, अंशदाने

सही/-

(श्रीकांत चं. आंडगे)

कक्ष अधिकारी, महाराष्ट्र शासन,
सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग.

प्रति,

१. मा. मंत्री (पणन) यांचे कार्यालय, मंत्रालय, मुंबई
२. मा. राज्यमंत्री (पणन) यांचे कार्यालय, मंत्रालय, मुंबई
३. प्रधान सचिव (सहकार व पणन) , मंत्रालय, मुंबई
४. प्रधान सचिव (नियोजन), मंत्रालय, मुंबई,
५. प्रधान सचिव (वित्त), मंत्रालय, मुंबई.
६. सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
७. कृषि आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
८. पणन संचालक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
९. कार्यकारी संचालक, कृषि पणन मंडळ, पुणे
१०. सहसंचालक लेखा व कोषागारे ,संगणक कक्ष, ५ वा मजला, नवीन प्रशासन भवन,
मंत्रालयासमोर, मुंबई ४०००३२
११. विभागीय सहनिबंधक, सहकारी संस्था, कोकण विभाग, नवी मुंबई.
१२. विभागीय सहसंचालक (कृषि), कोकण विभाग, ठाणे.

१३. जिल्हा उपनिबंधक, सहकारी संस्था, (ठाणे, रत्नागिरी, रायगड, सिंधुदूर्ग)
१४. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, (ठाणे, रत्नागिरी, रायगड, सिंधुदूर्ग)
१५. निवासी लेखापरीक्षा अधिकारी, मुंबई
१६. कक्ष अधिकारी (९-स),सहकार,पणन व वस्त्रोद्योग विभाग,मंत्रालय,मुंबई
१७. निवड नस्ती